

УДК 327(474.5) + 327(477)

УКРАЇНА І ЛИТВА В СИСТЕМІ КООРДИНАТ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Туряниця І.А. (Ужгород)

У статті здійснено спробу охарактеризувати вісь Балто-Чорноморського співробітництва в історичній ретроспективі (1990-ті – 2000-ні рр.). Автор має на меті оцінити роль України та Литви в цьому гіпотетичному регіональному проекті, а також показати перспективи Балто-Чорноморського альянсу в разі його реалізації.

Ключові слова: Балто-Чорноморське співробітництво, Україна, Литовська Республіка.

Сьогодні, коли на Заході і Сході Європи оформилися два соціокультурні світи та дві наддержавних структури – Європейський Союз та Євразійське об'єднання під проводом Росії, може здаватися, що питання регіональної співпраці втратило свою актуальність. Але це далеко не так, адже ситуація в ЄС нині вже не виглядає як безхмарна. Не останню роль в цьому відіграє той факт, що євроінтеграцією були охоплені різні за потенційними можливостями країни. Події навколо Білорусі так само доводять, що Євразійське об'єднання не стало панацеєю для східноєвропейських країн. Саме тому не повинно відкидатися можливість створення середнього об'єднання у складі держав Центральної і Східної Європи, яке могло б стати субрегіональним компонентом Великої Європи, свого роду інтеграційним резервом на випадок не передбачуваних обставин. Розбудова Балто-Чорноморської осі та формування економічного альянсу країн регіону стає в сучасних умовах одним з геополітичних пріоритетів для України з огляду на чисельні перепони щодо вступу в ЄС та очікувані ризики євразійської інтеграції. Участь нашої держави в Балто-Чорноморському співробітництві (БЧС), відкриваючи широкі перспективи політичної і економічної співпраці, зокрема, дозволяє їй відігравати важливу роль сполучної ланки між країнами Балтики і Чорноморського басейну. Вигідне географічне розташування України визначає її місце в центрі не тільки геоекономічних, а й геополітичних зв'язків між двома регіонами континенту.

Багатостороннє регіональне співробітництво держав балто-чорноморського простору у питаннях безпеки включає в себе українсько-литовські відносини в якості своєї складової. Розглядаючи можливий інтерес Литви до цього регіонального проекту, зазначимо, що ця країна перебуває в умовах складного балансування між політично нестабільним Сходом (постійний тиск з боку Російської Федерації, складнощі у двосторонніх відносинах з Польщею та Білорусією) та Заходом. Литва, як і Україна, повинна зберегти свою незалежність і національну ідентичність. Це є одним із основоположних факторів активізації українсько-литовського політичного діало-

гу. Є підстави вважати, що керівництву литовської держави ці міркування є добре відомими. У контексті розвитку стосунків з Україною президент Литви А. Бразаускас неодноразово виступав ініціатором спільних заяв балтійських країн, у яких підкреслювалася важлива роль України в довгострокових гарантіях безпеки і стабільності в Європі, особливо в регіоні Балтійського моря.

Проблема Балто-Чорноморського співробітництва та ролі в цьому України привертає увагу як політиків, так і науковців. Останніми (О. Надтока, Л. Рассоха, П. Панасюк, А. Соболев, О. Сушко, М. Генік, М. Плаксенко та ін.) зроблений вагомий внесок у дослідження цієї проблеми. А. Соболев, на основі означення національних інтересів держав у регіональному вимірі, зробив спробу теоретично осмислити концепції безпеки на базі співробітництва держав Балто-Чорноморського регіону [22]. Одну з перших ґрунтовних спроб дослідити розвиток інтеграційних процесів та ідей міжрегіонального об'єднання на теренах Балто-Чорноморського простору зробила О. Надтока [16]. Балто-Чорноморський регіон у геополітичному вимірі досліджує П. Панасюк [17]. Досить ґрунтовний аналіз названої проблеми здійснено у працях Л. Рассохи. Дослідниця, зокрема, висвітлила передумови та історію Балто-Чорноморського співробітництва, розглянула роль України в ньому з врахуванням оцінок експертів, запропонувала шляхи збільшення ролі України в Спільноті демократичного вибору [20].

Деякі аспекти ролі Польщі в налагодженні Балто-Чорноморського співробітництва спробував дослідити М. Генік. Як зазначає дослідник, концепція інтеграції Балто-Чорноморського регіону стала популярною в середовищі польської опозиції і розглядалася як інструмент боротьби за незалежність та гарантування безпеки. Але у постбіполярній системі міжнародних відносин спроба реалізації цього проекту зазнала поразки і регіональна інтеграція була здомінована процесами загальноєвропейської інтеграції [7].

Розвиток українсько-білоруських відносин у контексті Балто-Чорноморського співробітництва проаналізувала М. Плаксенко.

Дослідниця розглянула основні спільні напрями співпраці, в тому числі транзит української електроенергії до країн Балтії територією Білорусі, а також можливості реалізації транзитного потенціалу двох країн (коридор Чорне море – Балтійське море) [18].

Проте, багато інших аспектів Балто-Чорноморського співробітництва, як однієї з цілком життєздатних концепцій регіональної інтеграції, залишаються невисвітленими.

Започаткування об'єднання західноєвропейських країн на основі плану Р. Шумана та неможливість прямої участі держав Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) у цих процесах, детермінували появу проєктів центральноєвропейської інтеграції, що розглядалася як один із засобів боротьби за демократизацію країн соціалістичного табору та забезпечення геополітичної стабільності регіону. Ці мотиви зумовили утворення на території ЦСЄ декількох регіональних об'єднань, що постали одразу ж після демонтажу сфери радянського впливу. Точніше, навіть, виникали безпосередньо в ході цього процесу, заміщуючи цим геополітичний вакуум, котрий виникає у подібних випадках. Країни Центральної Європи об'єднала Вишеградська група; співпраця країн Західної та Східної Європи здійснюється також в межах таких об'єднань, як Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Єврорегіони, Центральноєвропейська ініціатива, Рада Баренцова моря / Євроарктичного регіону, Рада країн Балтійського моря.

Свого часу в пошуках прийнятної альтернативи відносинам із Заходом та Росією з огляду на вакуум безпеки в регіоні, в керівних колах Польщі, України, Литви та низки інших країн виникла ідея створення Балтійсько-Чорноморської дуги як зони безпеки держав усього цього регіону. Сама ідея виникла напередодні розпаду СРСР і була започаткована литовським Саюдісом та українським Рухом як певний інструмент боротьби з російським експансіонізмом за державну незалежність України та країн Балтії.

В листопаді 1990 р. в Мінську відбулись консультації між представниками національно-демократичних сил, а також переговори між депутатами від опозиції у Верховних Радах Білорусі (Білоруський народний фронт) і України (Народна Рада), депутатами демократичної більшості Верховних Рад Литви і Латвії, які стосувались обговорення конкретних перспектив співробітництва держав Балто-Чорноморського регіону. Тоді і виникла ідея започаткування проєктів, які би могли розширити економічне співробітництво [13].

Створення колективної структури оборони країн Центральної Європи, включаючи країни Балтії і, можливо, навіть Україну, вперше була ініційована президентом Польщі в 1992–1993 рр.,

як ідея "НАТО-біс" [24]. У зв'язку з тим, що повноправне членство в НАТО відкладалося на невизначений період, президент Польщі Л. Валенса висунув концептуальну та організаційну ініціативу щодо країн Східної Європи у вигляді утворення Чорноморсько-Балтійської осі. У 1992 р. під час візиту до Німеччини польський президент оприлюднив ідею створення групи НАТО-біс на перехідний період, до якої увійшли б колишні країни РЕВ та Організації Варшавського договору. Проте всередині Польщі і в країнах регіону ця ідея була піддана критиці, оскільки, фактично, вела до закріплення поділу Європи та відсувала на невизначений час їхнє повномасштабне членство у євроатлантичних структурах [15].

Над фактором «вакууму безпеки» у ЦСЄ замислювались не тільки у Варшаві чи Вільнюсі, але й у Києві. Україна зі свого боку підходила до інтерпретації питань, пов'язаних з новою конфігурацією міжнароднополітичної системи в посткомуністичній Європі, запропонувавши створити тут простір стабільності і безпеки, який охопив би всі країни Балто-Чорноморської зони і став би складовою частиною європейської системи безпеки [25, арк. 57]. Іншими словами, проєкт регіональної інтеграції країн Міжмор'я українською дипломатією був активно підтриманий. У 1993 р. на Нараді з безпеки і співробітництва в Європі тодішній Президент України Л. Кравчук порушив питання щодо створення в ЦСЄ простору політичної стабільності і безпеки на рівні представницького міжнародного форуму. Формування Балто-Чорноморської федерації могло стати реальною альтернативою СНД [26, арк. 5], оскільки вже тоді, очевидно, керівництво держави зважувало на можливі ризики членства в цій структурі і намагалось нейтралізувати їхню негативну дію.

Провідні західноєвропейські країни, природно, не могли обходити увагою політичну ситуацію на Сході континенту, пропонуючи свої ініціативи щодо її врегулювання. 20–21 березня 1995 р. під час Конференції зі стабільності у Європі було прийнято Пакт стабільності і безпеки в Європі, укладення котрого було ініційоване прем'єр-міністром Франції Е. Балладюром. Механізм, закладений у пропозиції Балладюра, передбачав, що зміцнення стабільності в регіоні відбувалося б силами передусім самих центрально-східноєвропейських країн за допомогою ЄС. У цьому суть плану відповідала основній ідеї української ініціативи по створенню зони стабільності і безпеки в Центрально-Східній Європі. Країнам ЦСЄ пропонувалося за сприяння ЄС протягом певного періоду в юридичному порядку остаточно усунути можливі джерела непорозуміння, що, як передбачалося, сприятиме перспективі їх членства в ЄС. Підсумком конференції стало започаткування роботи т.зв.

регіональних «круглих столів» – Центрально-Східноєвропейського та Балтійського, в роботі яких брала участь і Україна, і Литовська Республіка [29, с. 42].

Ідея створення окремої регіональної структури безпеки в ЦСЄ за участю країн «сірої зони» була підтримана з боку ЄС і США. Більше того, американські політологи визначали можливий союз України, Литви та Білорусії (т.зв. Балто-Понтійська доктрина) як пояс, що замикає Росію з її намірами експансії, щодо певної міри реанімувало концепцію „санітарного кордону”, реалізовану рішеннями Паризької мирної конференції 1919 р. Ідею підтримав З. Бжезінський, який послідовно виступав за перетворення України зі східноєвропейської країни в центрально-східну і прагнув розіграти „російську карту” у відносинах між Польщею та Україною. Геополітичне значення цього регіону Європи було усвідомлене вже досить давно. Міцні стратегічні позиції і вплив на країни ЦСЄ, згідно з Х. Маккіндером, дають можливість встановлення домінування над “Хартлендом” (тобто серцевиною Євразії) й усім світом. Тому й не дивною є постійна увага американських аналітиків й експертів, зокрема й З. Бжезінського, до ситуації в ЦСЄ, котра продовжує залишатись тереном геополітичного суперництва.

У квітні 1993 р. в Києві був підготовлений проект створення Центрально-Східноєвропейського простору стабільності та безпеки (ЦВПСБ). Природно, що за підтримкою цього проекту Україна в першу чергу звернулася до Угорщини і Польщі. Проте він викликав у цих країн дуже стриманий відгук. В офіційному комюніке, прийнятому після завершення українсько-угорських переговорів 30 квітня 1993 р. в м. Ужгороді, говорилося, що «угорська сторона висловила готовність співпрацювати з українською стороною в просуванні та подальшій розробці ініціативи президента України щодо створення зони стабільності і безпеки в регіоні Центральної Східної Європи». Сподівання України щодо підтримки проекту регіонального співробітництва з боку Польщі, передусім тому що він був близьким до ідеї польського президента Л. Валенси про створення НАТО-біс, не виправдалися. Про це, зокрема, засвідчив виступ секретаря Ради національної безпеки Польщі Є. Мілевського у Києві, в якому він публічно заявив, що місце Польщі – в європейській системі безпеки [2]. В даному випадку малися на увазі структури НАТО.

Не дивлячись на це, певна інституціоналізація концепції балто-чорноморської співпраці відбулась на рівні громадянського суспільства, втілюючись у створенні Ліги політичних партій країн Міжмор'я (ЛППКМ). Її програмовим документом стала Заява про створення Ліги політичних партій країн Міжмор'я,

ухвалена на I Конгресі у Києві 29–30 липня 1994 р. Заяву підписали лідери політичних партій Білорусії, Естонії, Литви, Латвії, Польщі та України. У програмі діяльності ЛППКМ було запропоновано розширити співпрацю у політичній, економічній і культурній галузі, у сфері захисту прав національних меншин та гарантування національної безпеки. Було створено також Консультативну Раду Ліги політичних партій країн Міжмор'я [7, с. 274].

Що позитивно, ця міжпартійна структура не обмежила свою діяльність створенням організаційних структур і прийняттям установчих декларацій. На початку намітилась певна динаміка зустрічей і консультацій, на котрих зачіпалися актуальні питання, що хвилювали як владу, так і громадськість країн регіону. Проблеми національної безпеки країн ЦСЄ, які особливо загострилися в середині 1990-х рр., стали предметом обговорення II Конгресу ЛППКМ (м. Ярослав, 9–11 червня 1995 р.). В ухвалених резолюціях було висловлено прагнення вступу країн Міжмор'я до Північно-Атлантичного пакту та ЄС. Однак незалежно від прагнення участі в загальноєвропейській інтеграції висувалася ідея тіснішого союзу держав ЦСЄ, подібного до Бенілюксу. Було також запропоновано концепцію створення зони вільної торгівлі між країнами регіону. Одночасно висувалася пропозиція виходу країн Міжмор'я з СНД та виведення російських військ з Калінінграда і Молдавії. Окрема резолюція вимагала визнання незалежності Чечні [7, с. 274].

В середині 1990-х рр. євроінтеграційним прагненням окремих найбільш підготовлених до цього країн ЦСЄ було дане „зелене світло”, що підживлювало сподівання тих, хто мав послідувати за тими кандидатами, що стояли в черзі першими. Це породило різновекторність політики країн регіону і спричинило відхід деяких учасників від ЛППКМ. Зокрема III Конгрес (Мінськ, 22–23 березня 1996 р.) відбувся без участі естонських і литовських партій. Польська сторона відкинула плани регіональної інтеграції, розуміючи, що втягування Польщі в конфліктогенний пострадянський простір означатиме сповільнення її руху до ЄС і НАТО [30].

Паралельно активному обговоренню проекту Балто-Чорноморського співробітництва на найвищому рівні, його апробацією, крім політичних партій, займалися і представники громадських організацій. 9-11 травня 1997 року на Конгресі країн Міжмор'я, проведеному в м. Києві, було затверджено проект Статуту Балто-Чорноморської Асамблеї – громадської організації з міжнародним статусом, яка має на меті сприяти формуванню зони стабільності, безпеки та багатосторонньої співпраці [1, с. 1]. Позитивність подібних ініціатив є очевидною, адже ефективність будь-якого політичного

рішення суттєво зростає, якщо воно здобуває широку підтримку з боку громадянського суспільства.

Інтерес політичного керівництва держав балто-чорноморської осі до регіональної співпраці мав хвилеподібну конфігурацію, то зменшуючись, то посилюючись. На Вільнюській конференції «Співіснування народів і добросусідські відносини – гарант безпеки і стабільності в регіоні», яка відбулася 4–5 вересня 1997 р. знову намітилась позитивна динаміка. У саміті брали участь глави держав ЦСЄ, Балтії і України. Проведенням цієї конференції, на переконання українського керівництва, було зроблено ще один важливий крок до спільного майбутнього в регіоні. Зона безпеки, стабільності і співробітництва між Чорним і Балтійським морями визначалась як невід’ємний елемент системи загальноєвропейської безпеки у XXI ст. [19, с. 1].

Що важливо, про значення України в європейській системі безпеки і співробітництва знову заговорили тоді, коли було вже узгоджено концепцію розширення НАТО і ЄС на схід і здійснювались практичні кроки у цьому напрямі. На саміті 1997 р. у Вільнюсі про необхідність Балто-Чорноморського співробітництва за участю України на урядовому рівні знову повів мову тодішній президент Литви А. Бразаускас. Саме під час головування цієї країни в Раді держав Балтійського моря було досягнуто консенсусу щодо участі третіх сторін у діяльності цієї організації та було запрошено Україну.

Розуміючи зацікавленість країн Міжмор’я в Україні і намагаючись використати цей позитивний момент, тодішній Президент України Леонід Кучма 10–11 вересня 1999 р. організував у Ялті саміт „Балтійсько-Чорноморське співробітництво: в інтегровану Європу XXI століття без ліній розподілу”, на якому виступив з ініціативою активізації багатостороннього співробітництва на території між двома морями [20, с. 5]. На цій важливій зустрічі глав держав та урядів було прийнято спільну заяву високих учасників, у якій проголошувалося їхнє бажання заохочувати вигідне співробітництво між країнами Балто-Чорноморського простору на двосторонній основі та сприяти створенню майбутньої архітектури європейської безпеки, вільної від розділювальних ліній. Реалізація цієї концепції передбачала розв’язання й попередження конфліктів з метою збереження миру, безпеки й стабільності на Балто-Чорноморському просторі, розвиток політичного, економічного та гуманітарного співробітництва [14, с. 1].

Як відзначає О. Надтока, Ялтинський саміт підтвердив особливу роль Балто-Чорноморського регіону в забезпеченні стабільності демократії, процвітання і безпеки всього євроатлантичного простору в XXI ст. Йо-

го проведення сприяло усвідомленню важливості об’єднання зусиль країн Балто-Чорноморського простору, як невід’ємної частини загальноєвропейського процесу в рамках існуючих тут регіональних та субрегіональних організацій і форумів [16, с. 150].

На рубежі 1990–2000-х рр. вагомим чинником стабільності в Балто-Чорноморському регіоні стає співробітництво у трикутнику «Київ – Вільнюс – Варшава». Більше того, воно очевидно перетворювалося на важливий елемент геополітичної та гео економічної карти континенту. Про це заявив Президент Л. Кучма, виступаючи в Клайпеді (Литва) на відкритті міжнародної конференції «Регіональна інтеграція транспорту», що відбулася за участю глав держав України, Литви та Польщі [9, с. 1-2]. Президенти трьох країн обговорювали спільні проекти по покращенню транзитних можливостей.

Важливою подією трьохстороннього співробітництва стала участь Президента України Л. Кучми в роботі міжнародної конференції «Діалог цивілізацій» під егідою ЮНЕСКО 24–26 квітня 2001 р. у Вільнюсі у рамках офіційного візиту до Литовської Республіки. За своєю конкретною наповненістю візит вийшов за рамки двосторонніх українсько-литовських відносин. Президент України провів багатосторонні переговори з Президентом Литовської Республіки В. Адамкусом, Президентом Польщі О. Квасневським, Генеральним секретарем ЮНЕСКО К. Мацуурою. Слід зазначити, що запрошення взяти участь у роботі конференції були надіслані близько двом десяткам глав держав та урядів. Фактично на такому рівні була представлена лише наша держава, чому сприяло співпадіння часу проведення конференції з термінами офіційного візиту Президента України до Литви.

Повертаючись до ролі України в європейських безпекових структурах в їхньому регіональному вимірі важливо з’ясувати зміни поглядів на це питання після вступу Польщі до Північноатлантичного альянсу. На VI Стокгольмській конференції 2002 р. «Співробітництво та безпека в регіоні Балтійського моря. Розширення ЄС і після нього» тема України, як одного з ключових факторів європейської безпеки, була озвучена в тонах високої поваги до нашої країни. Старт обміну думками щодо України задав прем’єр-міністр Швеції Й. Перссон, аргументовано застерігаючи Євросоюз не трактувати нашу країну як другорядну в своїх розрахунках, а поглиблювати співробітництво з нею в інтересах всієї європейської та євроатлантичної спільноти. Його підтримали президенти Польщі й Литви, які підкреслили стратегічний характер відносин своїх країн з Україною. О. Квасневський наго-

лосив, зокрема, на важливості розвитку співпраці НАТО з Україною, яка має «значний військовий потенціал, що може бути дуже корисним з погляду посилення оборонної спроможності Європи» [10]. Як бачимо, партнери України по трикутнику «Київ – Вільнюс – Варшава» демонстрували стабільність поглядів і дій щодо одного зі своїх важливих партнерів.

Вісь балто-чорноморського співробітництва не є ізольованою від інших можливих конфігурацій взаємодії між державами ЦСЄ та суміжних регіонів. До балто-чорноморського простору природно тяжіє сусідній кавказсько-каспійський регіон, співробітництво з країнами котрого може мати неабиякі вигоди, в тому числі й для України. Певні кроки у напрямі налагодження перспективних міжрегіональних зв'язків були здійснені в 2000-х рр. Президент України В. Ющенко та президент Грузії М. Саакашвілі під час спільної прес-конференції 12 серпня 2005 р. в Боржомі, виступили з ініціативою, основною метою якої було скликання в Україні саміту за участю лідерів країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону, Росії та США. Пізніше ініціативу підтримали Латвія та Румунія.

Стала вимальовуватись значно більш широка модель міжрегіональної співпраці, котра, з одного боку, включала в себе учасників окремих регіональних структур, зокрема, сфери Балто-Чорноморського співробітництва, а з іншого боку, до неї долучались як суміжні регіони континенту, так і, в перспективі, найвпливовіші гравці міжнародної політики, що могли служити гарантіями збалансованої й оптимальної міжрегіональної взаємодії на засадах демократії, безпеки і врахування взаємних інтересів. Одним з ключових етапів налагодження подібної моделі співробітництва, котра безпосередньо стосувалась України стало створення Спільноти демократичного вибору (СДВ). Свого роду репетицією такої форми багатосторонньої взаємодії стало створення у червні 2000 р. у Варшаві Спільноти Демократій, до складу якої увійшла понад половина держав-членів ООН, серед яких була й Україна. Згодом було схвалено Сеульський План Дій Спільноти Демократій у сфері регіонального співробітництва [19, с. 170].

А ось 2 грудня 2005 р. відбулося установче засідання вже самої Спільноти демократичного вибору. У засіданні взяли участь президенти України, Грузії, Литви, Естонії, Латвії, Румунії, Словенії, Молдови, Македонії, а також представники Польщі, Болгарії, Азербайджану. Того ж дня було ухвалено Декларацію країн СДВ, яку підписали 9 держав, з них 3 – балтійські (Литва, Естонія, Латвія), 4 чорноморські (Україна, Грузія, Румунія та Молдова), а також дві балканські (Словенія та Македонія). Статус спостерігачів у рамках СДВ мають Азербайджан,

Болгарія, Чеська Республіка, Угорщина, Польща, Сполучені Штати Америки, Європейський Союз та ОБСЄ [19, с. 170].

Як йдеться в Декларації, «учасники міжнародного Громадського Форуму «Спільнота Демократичного Вибору» започаткували нову регіональну ініціативу, метою якої є зміцнити демократію, верховенство права і ліберальну ринкову економіку в Балтійсько-Чорноморсько-Каспійському регіоні. Підкреслювалось, що „СДВ є першою регіональною ініціативою високого рівня, що поєднує два взаємопов'язані компоненти: урядовий і неурядовий”. Цей підхід було обрано в цілях сприяння широкій громадській підтримці і впливу громадянського суспільства на майбутній розвиток Спільноти. У Декларації також зазначалося, що регіон, який охоплює СДВ, «включає країни перехідного періоду, для яких зміцнення демократії, верховенство права та відкрите суспільство представляють нагальні національні інтереси» [8, с. 5].

Слід відмітити, що члени СДВ вирішили не обмежуватись декларуванням загальних демократичних принципів, викладених в установчих документах, а здійснили акти публічного реагування щодо поточних проблем суспільного життя в країнах Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського регіону. У своїх зверненнях вони висловили стурбованість „ситуацією в Білорусі, де диктаторський режим Александра Лукашенка грубо порушує права людини та основні свободи” [11, с. 4], а також „фактом застосування сили до мирних демонстрантів після завершення парламентських виборів в Азербайджані” [12, с. 4].

Якщо позитивне ставлення США до подібних ініціатив неважко було спрогнозувати, то реакція Росії на створення Спільноти демократичного вибору була і є негативною. Деякі російські політологи розглядають створення форуму СДВ як "план балтійсько-чорноморського союзу, що відриває Росію від Європи" [5]. Аналогічної думки дотримуються і турецькі аналітики, які розглядають створення СДВ як таке, що має чітке протиросійське та прозахідне спрямування. Вочевидь, так само сприймають ці процеси і турецькі офіційні кола [6, с. 14]. Реакція ЄС на створення СДВ, подібно до позиції США є однозначно позитивною. З точки зору Європейського Союзу, цей проект сприятиме розмиванню будь-яких ліній розподілу в Європі, а також обміну досвідом нових членів Євросоюзу з потенційними [5]. В цьому, звичайно, є сенс, якщо євроінтеграція для можливих потенційних її учасників не обмежиться „обміном досвідом”.

Тривали подальші кроки в напрямі пошуку дотичних точок зору щодо більш вузьких перспектив Балто-Чорноморського співробітництва, до чого долучалися й інші зацікавлені політичні сили. З 2 по 5 травня 2006 р. у Вільнюсі прохоч-

дила міжнародна конференція «Спільне бачення спільного сусідства» [3]. Під час саміту, організованого президентами Литви В. Адамкусом та Польщі Л. Качинським, глави держав та урядів нових членів ЄС і НАТО (Латвія, Литва, Естонія, Болгарія, Польща, Румунія), а також «нових демократій» (Україна, Грузія, Молдова) у присутності заступника Генерального секретаря НАТО, Високого Представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки Х. Солани обговорювали перспективи та шляхи поглиблення міжрегіональної співпраці та обміну досвідом у сфері демократії та євроатлантичної інтеграції.

Нові члени ЄС, «нові демократії», країни Західної Європи та США за результатами саміту ухвалили Спільне Комюніке, в якому зроблено наголос на важливості надання міжнародним співтовариством та міжнародними організаціями, такими як ЄС, НАТО, Рада Європи, ОБСЄ та ООН, підтримки «новим демократіям». У пункті 3 документу окремо йдеться про те, що потенціал інструментів ЄС, таких як Європейська політика сусідства, має бути повністю використаний задля цілей процесу європейської консолідації. В пункті 4 Спільного Комюніке підкреслюється важливість регіонального співробітництва для європейської та трансатлантичної інтеграції. Останній пункт документу містить заклик продовжувати успішні дискусії у дусі Вільнюської конференції з метою досягнення спільного бачення, спільної дії та спільного сусідства [5].

Як відзначає Л. Рассоха, порівняно з грудневим самітом 2005 р., на саміті у Вільнюсі наголос з питання демократії як такої було перенесено на інтеграцію «нових демократій» до складу ЄС, що надало дискусії достатньої практичної насиченості. Було наголошено на необхідності розробки напрямів політики особливих підходів до України, Грузії та Молдови, що стали на шлях демократичних змін. Отже, демократія та регіональне співробітництво впевнено розглядалися як інструменти та засоби євроатлантичної інтеграції. Нові члени ЄС – Латвія, Естонія, Польща, Литва – свого часу отримали допомогу та підтримку на шляху до європейської інтеграції від країн Північної Європи в рамках регіонального Балтійського співробітництва. Наразі вони, в свою чергу, наголошують на своїй готовності обмінюватися досвідом у цьому напрямі з Україною, стратегією та метою якої є євроатлантична інтеграція [5].

Інституції типу СДВ, як продемонстрували перші кроки її діяльності, цілком можуть виконувати свої функції, особливо якщо в цьому зацікавлені як ті, котрі вже подолали свій перехідний стан, так і ті, хто ще продовжує в ньому перебувати. Однак, вже з 2007 р. спостерігалися деякі ознаки застою СДВ, що по-

значилося на роботі та розвитку Форуму і виявилось, зокрема, у відсутності засідань Спільноти. Серед чинників, що пояснюють ситуацію, яка склалася, Л. Рассоха виділила наступні: 1) відсутність інституціалізації СДВ та відсутність керівних органів Спільноти; 2) сфокусованість урядів України, Грузії та Польщі на внутрішньополітичній ситуації, виборчих процесах; 3) значна увага більшості членів СДВ у 2007 р. було приділено вирішенню енергетичних питань та забезпеченню диверсифікації маршрутів енергопосточань під час Краківського та Вільнюського енергетичних самітів (травень та листопад 2007 р.); 4) Відсутність вагомих економічних проектів, котрі б слугували основою політичній взаємодії [21].

Одним з перспективних проектів останніх років можна назвати проект зі створення міжнародного транспортного коридору Балтійське море – Чорне море, що передусім передбачає отримання міжнародної фінансової допомоги від ЄС для розвитку відповідної інфраструктури на вигідних умовах. Умови створення такого коридору були закладені 12 травня 2008 р., коли була підписана тристороння Угода про розвиток перевезень вантажів за напрямом Балтійське море – Чорне море між Україною, Білоруссю та Литвою [23]. Цей документ переводив наміри транзитного співробітництва, продемонстровані ще на початку 2000-х рр. у практичну площину.

Головне завдання Угоди – організація транспортного коридору між портами Іллічівська та Клайпеди через Мінськ, що повністю відповідає проекту контейнерного перевезення «Вікінг». Проте для ефективнішого виконання проекту та розвитку всього транзитного потенціалу Балто-Чорноморського басейну, перед країнами-учасницями коридору стоїть завдання географічно розширити коло учасниць, наприклад, за допомогою приєднання Туреччини (в південному напрямі) та, можливо, північноєвропейських країн (у північному напрямі), у чому ці країни також зацікавлені. Адже приєднання цих країн до коридору Балтійське море – Чорне море сприятиме залученню інших країн, які користуються турецьким та шведським транзитом через порти (Іран, Ірак, Туркменістан, Азербайджан та країни Північної Європи). Проте, як наголошує М. Плаксенко, невирішеність питання делімітації та демаркації кордону між Україною та Білоруссю впливає на невизначеність перспектив із здійснення спільного прикордонно-митного контролю обох країн, що перешкоджає полегшенню перетину кордону транзитним транспортом [18].

Аналізуючи причини того, що, здавалося б, плідна ідея Балто-Чорноморського альянсу не знайшла належної підтримки з боку держав регіону, на даному етапі стало зрозуміло, що в

проекті зацікавлена передусім Україна. Вона наштовхнулася на активну протидію з боку Росії, що вбачала в ньому загрозу поновлення нових ліній розподілу, а також пасивне, а потім негативне ставлення Білорусі, починаючи від президентства О. Лукашенка. Польща у той період переймалася проблемами Вишеградського трикутника та вступом до НАТО. Литва, разом з іншими країнами Балтії власну національну безпеку теж пов'язала з приєднанням до євроатлантичних структур. Визнаючи НАТО єдиним майбутнім гарантом безпеки, політичний істеблiшмент Литви в цілому вельми обережно ставився до пропозицій інших країн у цій галузі. І хоча литовські дипломати неодноразово підкреслювали, що ініціатива України заслуговує на увагу, офіційна реакція до відповіді не доходила [27, арк. 10]. В інтерв'ю польському тижневику «Тигоднік повшехні» А. Бразаускас на прохання прокоментувати ідею Л. Кравчука про можливий союз країн Балто-Чорноморського басейну заявив, що «такий союз тільки ідея. Зараз всі: Росія, Україна, Литва хочуть бути учасниками якоїсь спільної системи безпеки». Програму «Партнерство заради миру» підписала і Литва, і Україна. Тому з військової точки зору такий союз не потрібний [28, арк. 116].

Ця заява продемонструвала відкоригування раніше заявлених пріоритетів зовнішньої політики Литви. Ця корекція, як для офіційного Вільнюсу має свою логіку, адже намітились реальні можливості приступити до безпосередньої реалізації євроатлантичної стратегії. Саме тому на першому етапі розбудови субрегіональних структур вони не набули необхідної динаміки розвитку.

Отже, процес зближення держав Балто-Чорноморського регіону відбувається вже з початку 1990-х рр. Тоді ж була реанімована історично не нова ідея Балто-Чорноморського союзу. До того моменту, як проект Балто-Чорноморського співробітництва почав активно обговорюватися на найвищому рівні, його апробацією займалися представники політичних партій та громадських організацій. Після невдалої спроби створення Балто-Чорноморського партійного альянсу, який мав стати опорою для подальшого співробітництва, певна інституціоналізація концепції балто-чорноморської співпраці виявилась у створенні

Ліги політичних партій країн Міжмор'я. Регіональна взаємодія держав перемістилася з громадсько-політичної площини на урядовий рівень і набула більш визначених контурів завдяки Вільнюському (1997 р.) та Ялтинському самітам (1999 р.). Зокрема, останній підтвердив особливу роль Балто-Чорноморського регіону в забезпеченні стабільності демократії, процвітання і безпеки всього євроатлантичного простору в ХХІ ст., а також показав ключову роль України в цьому процесі.

На рубежі 1990–2000-х рр. вагомим чинником стабільності в Балто-Чорноморському регіоні стає співробітництво у трикутнику «Київ – Вільнюс – Варшава». Одним з ключових етапів Балто-Чорноморської співпраці стало створення Спільноти демократичного вибору (2005 р.), завдяки чому відбулася певна інституціоналізація геоекономічно, геополітично та історично обумовленого Балто-Чорноморського співробітництва, але вже в напрямі міжрегіональної взаємодії. Важливим є те, що оформлення СДВ відбулося саме на території нашої держави та з її ініціативи. Однак вже з 2007 р. спостерігаються деякі ознаки застою СДВ.

У підсумку, можна стверджувати, що проекти Балто-Чорноморського співробітництва так і залишились нереалізованими в повній мірі. І справа не лише у спротиві таких країн, як Росія чи Туреччина. Об'єктивною причиною цього є процеси загальноєвропейської інтеграції, що домінують над регіональною взаємодією. Держави регіону запрошуються до вступу в ЄС за індивідуальним принципом, у зв'язку з чим частині з них загрожує перспектива залишитися на узбіччі об'єднаної Європи. Це передусім стосується України. В окремих аспектах реалізація окремих елементів проекту Балто-Чорноморського співробітництва є можливою за будь-яких політичних умов. Передусім це стосується розвитку трансконтинентальної системи комунікацій. Об'єднання транспортних коридорів № 9 (поєднує Балтійське, Чорне й Азовське моря) і № 9а (від Гельсінкі через Санкт-Петербург до Москви) – своєрідного нового шляху «з варягів у греки», з Великим Шовковим шляхом (від Китаю до Середньої Азії) в єдину транспортну систему мало б грандіозний економічний та політичний ефект.

1. Балто-Чорноморська Асамблея: Установчий конгрес. 9 – 11 травня 1997 р. – К., 1997. – 18 с.
2. Бухарин Н., Марков Д. Новый регионализм в Европе // Обозреватель. 1993. – № 22: // [Режим доступу] http://www.nasledie.ru/oboz/N22_93.
3. Vilnius Conference: Common Vision for Common Neighborhood Conference Proceedings 3-4 May 2006. – Vilnius. – 2006. – 223.
4. Високий форум у Вільнюсі // Урядовий кур'єр. – 1997. – 6 вересня. – С. 1-2.
5. Волович О., Рассоха Л. Проект Спільноти демократичного вибору: стан та проблеми реалізації: // [Режим доступу] http://old.niss.gov.ua/book/Odesfilya/st_vol.htm

6. Воротнюк М. Ставлення Туреччини до Спільноти Демократичного Вибору // Спільнота демократичного вибору: сучасний стан та перспективи розвитку: Зб. матеріалів засідання міжнародного круглого столу. – Одеса, 2006. – С. 14 – 17.
7. Генік М. Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону в політичних концепціях польської антиготалітарної опозиції // Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10-11 травня 2007 року). – Львів, 2008. – С. 268 – 275.
8. Декларація Громадського Форуму «Спільнота Демократичного Вибору» // Український монітор. – 2005. – № 48. – 18с.
9. Дружній обмін думками // Урядовий кур'єр. – 1999. – 17 квітня. – С. 1 – 2.
10. Зарубінський О., Чорний В. Перспективи Балто-Чорноморського співробітництва: // [Режим доступу] <http://www.dt.ua/2000/2675/49403/>
11. Звернення Громадського Форуму «Спільнота Демократичного Вибору» до лідерів країн Спільноти Демократичного Вибору // Український монітор. – 2005. – № 48. – 18 с.
12. Звернення робочої групи Громадського Форуму «Спільнота Демократичного Вибору» до лідерів країн Спільноти Демократичного Вибору // Український монітор. – 2005. – № 48. – 18 с.
13. Карайченцев П. Литва и Польша спешат на помощь. Попытки реанимации Балтийско-Черноморского союза: // [Режим доступу] http://dialogs.org.ua/issue_full.php.
14. Кулик О. Ялта: нова сторінка співробітництва у Європі // Урядовий кур'єр. – 1999. – 14 вересня. – С. 1.
15. Магда Є. Концептуальні засади розширення НАТО: сучасний вимір // Сучасні міжнародні відносини: // [Режим доступу] <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/minzv/11.pdf>.
16. Надтока О. Балто-Чорноморський союз: історична ретроспектива і політична перспектива // Наукові записки НаУКМА. Серія: Гуманітарні науки. – Т. 22. Частина 1. – Київ: Вид.-во «КМ академія», 2003. – С. 148 – 157.
17. Панасюк П. Балто-Черноморський регіон: геополітичний шанс // Економічний часопис – XXI. – 2006. – № 3 – 4. – С. 11 – 17.
18. Плаксенко М. Актуальні питання українсько-білоруських відносин у контексті ініціативи ЄС «Східне партнерство» // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1. – С. 153 – 158.
19. Рассоха Л. Активізація ролі України у розвитку Спільноти Демократичного Вибору: історико-політичний аспект // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1. – С. 168 – 176.
20. Рассоха Л. Балто-чорноморське партнерство: перспективи є // Україна і світ сьогодні. – 2006. – № 9. – С. 5.
21. Рассоха Л. Спільнота Демократичного Вибору: нові можливості й перспективи: // [Режим доступу] <http://old.niss.gov.ua/book/Odesfilya>.
22. Соболев А. Україна у Балто-Чорноморському регіоні: від ідеї регіонального новоутворення до ідеї безпеки на базі співробітництва // Стратегічна панорама. – 2002. – № 3. – С. 111 – 121.
23. Соглашение о развитии перевозок грузов в направлении Балтийское море – Черное море: // [Режим доступу] <http://www.mtu.gov.ua/uk/aasasas/print/9035.html>
24. The Baltic states: security and defence after independence / Peter Van Ham. 1995: // [Режим доступу] <http://edvardas.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2009/10/baltic-states-security-1995.pdf>
25. Управління державного архіву МЗС України. – Ф. 8. Посольство України в Литовській Республіці. – Оп. 145. – Спр. 800. Питання культурних зв'язків. – На 138 арк.
26. Управління державного архіву МЗС України. – Ф. 8. Посольство України в Литовській Республіці. – Оп. 145. – Спр.5. Політичні питання. – Т.1. – На 200 арк.
27. Управління державного архіву МЗС України. – Ф. 8. Посольство України в Литовській Республіці. – Оп. 145. – Спр. 189. Питання колективної безпеки та роззброєння. – На 170 арк.
28. Управління державного архіву МЗС України. – Ф. 8. Посольство України в Литовській Республіці. – Оп. 145. – Спр.717. Довідки про взаємовідносини з третіми країнами. – На 240 арк.
29. Харченко І. Зразок превентивної дипломатії // Політика і час. – 1995. – № 5. – С. 42-45.
30. Шкляр В. Міжмор'я: безпека і співпраця без комплексу меншовартості // Молодь України. – 1994. – 4 серпня.

РЕЗЮМЕ

БАЛТО-ЧЕРНОМОРСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: РОЛЬ УКРАИНЫ И ЛИТВЫ В ЭТОМ ПРОЦЕССЕ (ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Туряница И.А. (Ужгород)

В статье предпринята попытка охарактеризовать ось Балто-Черноморского сотрудничества в исторической ретроспективе (1990-е - 2000-е гг.). Автор преследует цель оценить роль Украины и Литвы в

этом гипотетическом региональном проекте, а также показать перспективы Балто-Черноморского альянса в случае его реализации.

Ключевые слова: Балто-Черноморское сотрудничество, Украина, Литовская Республика.

SUMMARY

BALTIC-BLACK SEA COOPERATION: THE ROLE OF UKRAINE AND LITHUANIA IN THIS PROCESS (HISTORIKAL AND POLITIKAL ASPEKT)

I. Turianytsia (Uzhhorod)

In the article is to describe the axis of the Baltic-Black Sea cooperation historically (1990s - 2000's years). The author aims to assess the role of Ukraine and Lithuania in the hypothetical regional project, as well as show prospects of the Baltic-Black alliance in case of its implementation.

Key words: Baltic-Black Sea Cooperation, Ukraine, Lithuania.

УДК 94: 327(437.6+477)+371:323.1

СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ПИТАНЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН, ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ

Сергієнко Т.С. (Ужгород)

Стаття присвячена аналізу словацько-українських зв'язків і взаємовпливів в гуманітарній і культурно-духовній сферах, проблемам гарантії прав національних меншин в словацько-українських стосунках в 1990 – початку 2000 років; перспективі розвитку взаємовідносин двох європейських держав в галузі освіти і культури.

Ключові слова: Україна; Словацька Республіка; Договір про співробітництво і добросусідські відносини; Двостороння українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури; білатеральні зв'язки; діалог культур; конфлікт; прикордонні території.

Міждержавне співробітництво України і Словацької Республіки (СР) у сфері освіти, культури і захисту прав національних меншин має визначальне значення для формування дієвих механізмів взаємозбагачення духовної культури двох близьких слов'янських народів, збереження культурно-національної самобутності словацької меншини в Україні та української і русинської в Словаччині, формування мультикультурного суспільства, наростання процесів взаємовпливу в сфері мистецтва і літератури та у всіх інших областях життєдіяльності. Становлення основ системи українсько-словацького культурно-духовного співробітництва впродовж 1990-х років відбувалося в загальному контексті розвитку як двосторонніх міждержавних взаємин, так і культурного будівництва і етнополітики в умовах незалежності України і Словаччини.

Особливістю культурно-духовних і міжетнічних зв'язків, однак, є їх багатоглибке підґрунтя, глибші історичні корені і ширша масова участь творчих еліт і громадян у цьому виді українсько-словацького співробітництва. Позитивним моментом співпраці двох народів у сфері культури і прав національних меншин, науки і освіти є значно нижчий рівень можливого негативного впливу міжнародних і міждержавних відносин та деяких політико-ідейних чинників на взаємодію культур націй та етнічних груп. Разом з тим, пізнання культурних здобутків і традицій

сусіднього народу, національних меншин, взаємозближення культур надзвичайним чином сприяє формуванню клімату довіри і поваги в міждержавних відносинах.

Слід також підкреслити цивілізаційну ідентичність України і Словаччини, які з перших днів незалежності зголосилися до цінностей європейської цивілізації і європейської культури. Але, згідно із положеннями модерністської теорії “конфлікту цивілізацій”, висунутої С. Гантінгтоном, Україна і Словаччина знаходяться на т. зв. цивілізаційному розломі, який проходить з півночі на південь від Скандинавії до Адріатики, зокрема, відокремлюючи греко-католицькі західноукраїнські землі від східноукраїнських – православних. Тому Західна Україна, як і Словаччина та інші держави Центрально-Східної Європи, належить за цією теорією до західної цивілізації. Сучасний американський дослідник вважає, що цій цивілізації в Європі протистоять православна і мусульманська цивілізації. В основу такого новітнього трьохмірного поділу Європи (а світу – на 8 цивілізацій) С. Гантінгтон поклав культурно-цивілізаційні відмінності. Песимістичними є прогнози американського вченого щодо найбільшої імовірності виникнення конфліктів на межі стикування цивілізацій [11, с.21, 24].

Але реальна практика навіть українсько-словацького культурного співробітництва 1990-х